

УДК 669.1: 539.538: 539.4.019.3: 537.621.4

Д-р техн. наук Сніжної Г. В., д-р техн. наук Ольшанецький В. Ю.,

канд. техн. наук Сажнев В. М.

Національний університет «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя

ПРОГНОЗУВАННЯ І КОНТРОЛЬ МЕХАНІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ВИСОКОМАРГАНЦЕВИХ СТАЛЕЙ ЗА АТОМНО-МАГНІТНИМ СТАНОМ АУСТЕНІТУ

Мета роботи. Встановити кореляційний зв'язок між механічними властивостями високомарганцевих сталей і атомно-магнітним станом аустенітної матриці, який характеризується питомою парамагнітною сприйнятливістю χ_0 аустеніту.

Методи дослідження. Випробування на розрив проводили на машині УРМ-50, межу міцності при розтягуванні на розрив, відносні подовження і звуження визначали відповідно до ГОСТ 1497-84. Мікротвердість вимірювали з використанням приладу ПМТЗ при навантаженні 50 г за стандартною методикою. Відносну зносостійкість K після ударно-абразивного зношування визначали в лабораторному кульовому млині. Визначення питомої парамагнітної сприйнятливості аустеніту (до механічних випробувань) здійснювали на магнітометричних терезах.

Отримані результати. Виходячи з результатів експериментальних досліджень, встановлено наявність кореляції між механічними властивостями і питомою парамагнітною сприйнятливістю χ_0 аустеніту, що дає можливість використовувати цю характеристику в якості ефективного критерію прогнозування і контролю механічних властивостей аустенітних сталей.

Наукова новизна. Запропоновано й експериментально підтверджено ідею про зв'язок між механічними властивостями аустенітних сталей і попередньо сформованим атомно-магнітним станом аустенітної матриці.

Постановка завдання. Переважну об'ємну частину сталей 100Г8Л, 110Г10Л становить парамагнітний аустеніт ($\approx 99,93\%$), а в сталі 110Г10Л його кількість досягає 100%. Тому властивості цих сталей визначаються саме станом аустеніту та його перетвореннями. Аустеніт є парамагнетиком, який характеризується своєрідною електронною будовою, для якого надчутливим параметром є питома парамагнітна сприйнятливість χ_0 (сумарний магнітний момент одиниці маси аустеніту при одиничному значенні магнітного поля). Пропонується дослідити вказані сталі з позицій атомно-магнітного стану аустенітної матриці.

Практична цінність. Запропонована номограма «питома парамагнітна сприйнятливість аустеніту - механічні властивості», яка може бути використана у виробничих умовах для прогнозування і контролю механічних властивостей, а саме показників міцності і пластичності.

Ключові слова: високомарганцева сталь, аустеніт, подовження, звуження, зносостійкість, дислокація, мартенсит деформації, парамагнітна сприйнятливість.

Постановка проблеми

Вимоги споживачів до якості металопродукції постійно підвищуються і викликають необхідність пошуку нових методів для прогнозування і контролю механічних властивостей сталей і сплавів. Високомарганцевим сталям притаманний комплекс цінних властивостей, які обумовлюють їх застосування в металургії та машинобудуванні для виробництва траків гусеничних машин, коронок землерийних машин, зносостійких тіл, що мелють і т. д.

На механічні властивості високомарганцевих сталей впливають температура розливання, хімічний склад, вміст вуглецю, марганцю, карбідів, шкідливих домішок [1]. Усі ці чинники спричиняють спотворення у крис-

талічній і зміни в атомно-магнітній структурах аустенітної матриці. Тому цілком природно, що має місце кореляція механічних властивостей і атомно-магнітного стану аустеніту [2]. Атомно-магнітний стан аустеніту характеризується питомою парамагнітною сприйнятливістю χ_0 , яка як високочутлива характеристика здатна відбивати особливості впливу температури, тиску та хімічного складу [3]. З фізичної точки зору χ_0 є сума орбітальних і спінових моментів атомів в одиниці маси за умови одиничного значення магнітного поля. Таким чином, проблема прогнозування механічних властивостей аустенітних сталей, які пов'язані зі атомно-магнітним станом (параметр χ_0) аустеніту потребує експериментального підтвердження.

Матеріали та методика досліджень

Високомарганцеві сталі з різним вмістом марганцю були отримані в індукційних тигельних електропечах у вигляді зливків $100 \times 100 \times 200$ мм, а потім для аустенізації піддані загартуванню в воду від 1050°C (витримка 3 години). Зміст інших елементів витримувався в межах хімічного складу для сталі 110Г13Л по стандарту ГОСТ 977-88. Хімічний склад досліджуваних сталей наведено в таблиці 1. Зразки для механічних випробувань і магнітометричних досліджень вирізали з середньої частини зливків, які представляли однорідну вихідну мікроструктуру.

Випробування на розрив проводили на машині УРМ-50, межу міцності при розтягуванні на розрив, відносні подовження і звуження визначали відповідно до ГОСТ 1497-84. Мікротвердість вимірювали з використанням приладу ПМТЗ при навантаженні 50 г за стандартною методикою. Відносну зносостійкість K після ударно-абразивного зношування визначали в лабораторному кульовому млині по відносній втраті ваги еталонного і дослідного зразків. В якості еталону використовували сталь 20 (деформований пруток перетином 10×10 мм²) з хімічним складом (мас. %): С – 0,19; Мп – 0,56; Si – 0,26; Cr – 0,25 і твердістю НВ = 126 од.

Для побудови номограми, на підставі якої можливо прогнозувати механічні властивості, виходячи з величини питомої парамагнітної сприйнятливості χ_0 аустеніту, використані значення показників межі міцності (σ_B), відносного подовження (δ) і звуження (Ψ), ударно-абразивної зносостійкості (K) і мікротвердості. Визначення питомої парамагнітної сприйнятливості аустеніту (до механічних випробувань) здійснювали на високоточному обладнанні [4, 5] з використанням екстраполяційних методів [6, 7].

Слід зазначити, що вибір χ_0 як критерію (індикатора механічних властивостей) дозволяє врахувати при прогнозуванні механічних властивостей не тільки вплив вмісту марганцю (який є основним аустенізатором в досліджуваних сталях), а й вміст деяких інших елементів, що входять до складу сталі (перш за все вуглецю).

Результати та їх обговорення

Після обробки результатів експериментальних досліджень була побудована номограма (рис. 1), на підставі якої можна прогнозувати механічні властивості високомарганцевих сталей.

Таблиця 1 – Хімічний склад досліджуваних аустенітних сталей

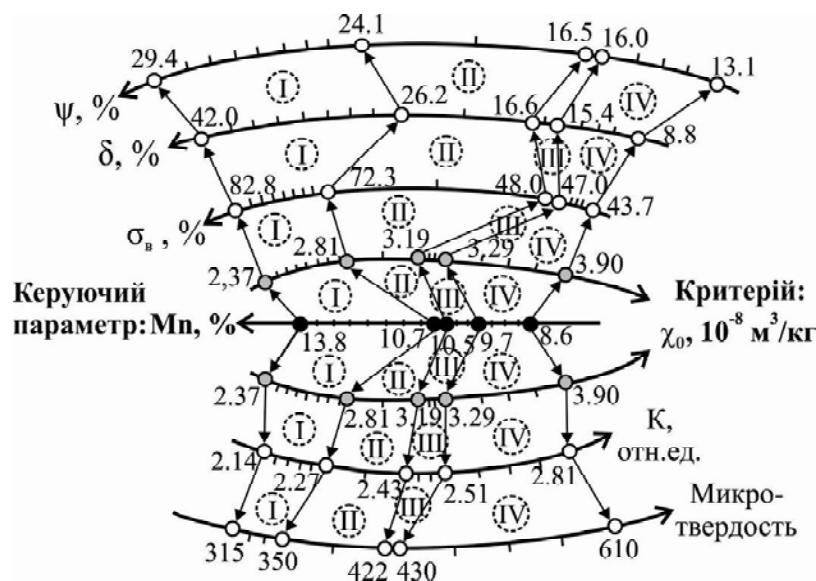
№ сталі	Марка сталі	Елемент, мас. %						
		C	Mn	Si	S	P	Cr	Al
1	110Г8Л	1,14	8,6	0,66	0,04	0,088	0,1	0,019
2	110Г10Л	1,20	9,7	0,47	0,016	0,09	0,1	0,018
3	110Г10Л	1,19	10,5	0,45	0,015	0,10	0,01	0,022
4	110Г10Л	1,30	10,7	0,87	0,014	0,084	0,1	0,021
5	110Г13Л	1,16	13,8	0,76	0,016	0,092	0,1	0,018

У центральній частині номограми представлені значення керуючого параметра (вміст Mn) і критерію χ_0 . У верхній частині номограми вказані такі механічні властивості, як межа міцності σ_B , відносне подовження δ і звуження Ψ . Номограма містить чотири сектори (маркування від I до IV), кожен з яких обмежений експериментально знайденими значеннями парамагнітних і механічних властивостей. Наприклад, якщо питома парамагнітна сприйнятливості аустеніту досліджуваної високомарганцевої сталі лежить в межах інтервалу I, тобто від $2,37 \cdot 10^{-8}$ до $2,81 \cdot 10^{-8}$ м³/кг, то прогнозована величина межі міцності буде знаходитися в інтервалі від 72,3 до 82,8 %. Аналогічні міркування справедливі і для відносних подовження та звуження.

З номограми видно, що зі збільшенням вмісту марганцю параметр χ_0 зменшується, а показники пластичності зростають. Цю особливість в поведінці зазначених механічних характеристик можна пояснити наступним чином. За літературними даними [8], марганець ефективно знижує енергію дефектів упаковки і тим самим полегшує утворення і ковзання розтягнутих дислокацій з одночасним збільшенням міцності (завдяки явищу твердорозчинного зміцнення аустеніту легуючою добавкою марганцю). Розщеплення елементарних граткових дислокацій дозволяє забезпечити можливість легкого ковзання при переході розтягнутих дислокацій в аналогічній площині, що перетинають початкові.

Слід зазначити, що ударно-абразивна зносостійкість K змінюється в протилежну сторону щодо характеру зміни вмісту марганцю (верхня частина номограми). Тобто при вмісті Mn 8,6 % цей показник K виявляється вищим, ніж при вмісті 13,8 % того ж елемента.

Такий несподіваний факт в поведінці розглянутої механічної характеристики можна пояснити наступним чином. Оскільки, як уже зазначалося вище, марганець зменшує енергію дефектів упаковки і тим самим сприяє розщепленню великої кількості повних (елементарних) дислокацій, то це стимулює процес перекидання ковзання з однієї площини в іншу. Крім того, у зазначеній сталі (13,8 % Mn), при ударно-абразивному зношуванні практично не утворюється мартенсит деформації, що також зменшує ступінь наклепу поверхневого шару. При вмісті ж марганцю порядку 8,6 %, ефект розщеплення повних дислокацій вірогідно виявляється слаб-

Рис. 1. Номограма для контролю та прогнозування пластичних (верхня частина) і мікротвердості, ударно-абразивних властивостей (нижня частина) високомарганцевих сталей за допомогою критерію χ_0 аустеніту (центральна частина)

ше, що сприяє накопиченню нерозщеплених елементарних дислокацій біля перешкод з утворенням дислокаційних клубків і сплетінь. Це повинно різко збільшити твердість поверхнього шару аустеніту, і, до того ж, в цьому випадку слід очікувати активне утворення помітних кількостей дуже твердих зносостійких ділянок мартенситу деформації. Структура одержуваного поверхнього шару, напевно стає (при подальшому подрібненні зерна в процесі деформації) аморфно-кристалічною.

Интерес представляє залежність мікротвердості від магнітного стану аустеніту, яка також представлена на цій номограмі. Як бачимо, зменшення мікротвердості відповідає зниженню параметра χ_0 .

Список література

1. Богачев И. Н. Структура и свойства железомарганцевых сплавов / И. Н. Богачев, В. Ф. Еголаев – М.: Металлургия, 1973. – 296 с.
2. Снежной Г. В. Магнитное состояние аустенитной матрицы и механические свойства высокомарганцевых сталей / Г. В. Снежной, В. Н. Сажнев // *Авиационно-космическая техника и технология*. – 2012. – № 9(96). – С. 115–120.
3. Снежной Г. В. Влияние химических компонентов на механические и магнитные свойства высокомарганцевых

сталей / Г. В. Снежной, В. Н. Сажнев, В. Е. Ольшанецкий // *Авиационно-космическая техника и технология*. – 2015. – № 8(125). – С. 22–26.

4. Мирошниченко Ф. Д. Магнитометрические весы с униполярно-астигматической системой и механико-магнитным зацеплением призмы / Ф. Д. Мирошниченко, В. Л. Снежной // *Приборостроение*. – 1966. – № 2. – С. 48–52.
5. Сніжною Г. В. Автоматизована установка для визначення магнетної сприйнятливості криць та стопів / Г. В. Сніжною, Є. Л. Жавжаров // *збірник наукових праць «Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія – Радіотехніка. Радіоапаратобудування». – 2012. – № 49. – С. 136–141.
6. Снежной В. Л. О физической природе мартенситной точки / В. Л. Снежной, Ф. Д. Мирошниченко, В. Г. Каниболоцкий, П. А. Малинен // *ФММ*. – 1971. – Т. 31. – № 1. – С. 158–161.
7. Ольшанецкий В. Е. О физической трактовке мартенситной точки / В. Е. Ольшанецкий, В. Л. Снежной // *ФММ*. – 1973. – Т. 36. – № 4. – С. 894–896.
8. Allain S. Correlation between the calculated stacking fault energy and the plasticity mechanisms in Fe-Mn-C alloys / S. Allain, J.-P. Chateau, O. Bouaziz, S. Migot, N. Guelton // *Materials Science and Engineering A*. – 2004. – Vol. 387–389. – P. 158–162.

Одержано 14.12.2020

Снежной Г. В., Ольшанецкий В. Е., Сажнев В. Н. Прогнозирование и контроль механических свойств высокомарганцевых сталей по атомно-магнитному состоянию аустенита

Цель работы. Установить корреляционную связь между механическими свойствами высокомарганцевых сталей и атомно-магнитным состоянием аустенитной матрицы, которая характеризуется удельным парамагнитным восприимчивостью χ_0 аустенита.

Методы исследования. Испытания на разрыв проводили на машине УРМ-50, предел прочности при растяжении на разрыв, относительное удлинение и сужение определяли в соответствии с ГОСТ 1497-84. Микротвердость измеряли с использованием прибора ПМТЗ при нагрузке 50 г по стандартной методике.

Относительную износостойкость K после ударно-абразивного износа определяли в лабораторной шаровой мельнице. Определение удельной парамагнитной восприимчивости χ_0 аустенита (до механических испытаний) осуществляли на магнитометрических весах.

Полученные результаты. Исходя из результатов экспериментальных исследований, установлено наличие корреляции между механическими свойствами и удельной парамагнитной восприимчивостью χ_0 аустенита, что позволяет использовать эту характеристику в качестве эффективного критерия прогнозирования и контроля механических свойств аустенитных сталей.

Научная новизна. Предложена и экспериментально подтверждена идея о связи между механическими свойствами аустенитных сталей и предварительно сформированным атомно-магнитным состоянием аустенитной матрицы (параметр χ_0).

Постановка задачи. Подавляющую объемную часть сталей 100Г8Л, 110Г10Л составляет парамагнитный аустенит (99,93 %), а в стали 110Г10Л его объем достигает 100%. Поэтому свойства этих сталей определяются именно состоянием аустенита и его преобразованиями. Аустенит является парамагнетиком, который характеризуется своеобразным электронным строением, для которого чувствительным параметром является удельная парамагнитная восприимчивость χ_0 (суммарный магнитный момент единицы массы аустенита при единичном значении магнитного поля). Предлагается исследовать указанные стали с позиций атомно-магнитного состояния аустенитной матрицы.

Практическая ценность. Предложена номограмма «удельная парамагнитная восприимчивость χ_0 аустенита – механические свойства», которая может быть использована в производственных условиях для прогнозирования и контроля механических свойств аустенитных сталей, а именно показателей прочности и пластичности.

Ключевые слова: высокомарганцевая сталь, аустенит, удлинение, сужение, износостойкость, дислокация, мартенсит деформации, парамагнитная восприимчивость.

Snizhnoi G., Ol'shanetskii V., Sajhnev V. Prediction and control of the mechanical properties of high-manganese steels by the atomic-magnetic state of austenite

Purpose of the work. To establish a correlation between the mechanical properties of high-manganese steels and the atomic-magnetic state of the austenite matrix, which is characterized by the specific paramagnetic susceptibility χ_0 of austenite.

Research methods. Tensile tests were carried out on a URM-50 machine, tensile strength at break, elongation and contraction were determined in accordance with GOST 1497-84. Microhardness was measured using a PMT3 device at a load of 50 g according to the standard method. The relative wear resistance K after shock-abrasive wear was determined in a laboratory ball mill. The determination of the specific paramagnetic susceptibility χ_0 of austenite (before mechanical tests) was carried out on a magnetometric balance.

Results obtained. Based on the results of experimental studies, a correlation has been established between the mechanical properties and the specific paramagnetic susceptibility χ_0 of austenite, which makes it possible to use this characteristic as an effective criterion for predicting and controlling the mechanical properties of austenitic steels.

Scientific novelty. The idea of the relationship between the mechanical properties of austenitic steels and the preformed atomic-magnetic state of the austenitic matrix (parameter χ_0) is proposed and experimentally confirmed.

Formulation of the problem. The overwhelming bulk of steels 100Г8Л, 110Г10Л is paramagnetic austenite (99.93 %), and in steel 110Г10Л its amount reaches 100 %. Therefore, the properties of these steels are determined precisely by the state of austenite and its transformations. Austenite is a paramagnet, which is characterized by a peculiar electronic structure, for which the sensitive parameter is the specific paramagnetic susceptibility χ_0 (the total magnetic moment per unit mass of austenite at a unit value of the magnetic field). It is proposed to investigate these steels from the standpoint of the atomic-magnetic state of the austenitic matrix.

Practical value. A nomogram «specific paramagnetic susceptibility χ_0 of austenite – mechanical properties» is proposed, which can be used in production conditions to predict and control the mechanical properties of austenitic steels, namely, strength and ductility.

Key words: high-manganese steel, austenite, elongation, constriction, durability, stretched dislocation, deformation martensite, paramagnetic susceptibility.